

Η ΤΟΥΡΚΟΦΩΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

1453-1924¹

«Ἡ Πόλις ἑάλω!». «Τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως» ἦν ἤδη «ἔστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ»², φερέοικος δ' ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ἀφοῦ ἔμεινε τρεῖς περίπου μῆνας ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, μετέφερε τοὺς πενάτας τοῦ Πατριαρχείου εἰς τὸν Ναὸν τῆς Παμμακαρίστου, ὁπότε ἡμέραν τινὰ μελετῶν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ναοῦ, δέχεται ἀπροόπτως τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ γαύρου Πορθητοῦ, ζητοῦντος παρ' αὐτοῦ Ἐκθεσιν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ σοφὸς Πατριάρχης διετύπωσε ταύτην μέσον ἐρμηνέως, μεταγλωττισθεῖσαν εἶτα καὶ ἐγγράφως, χάριν τοῦ Σουλτάνου, εἰς τὴν τουρκοαραβόγλωσσον, ὑπὸ τοῦ καδῆ (ἀρχιδικαστοῦ) Βερροίας Ἀχμέτ³.

Ἀκριβολόγος ἐν ταῖς συγγραφαῖς του, ὁ Σχολάριος ἀπεφάσισεν ὅπως ὁμοῦ μετὰ τῆς ρηθείσης ἐκθέσεώς του περιώσῃ καὶ τὸ τουρκικὸν κείμενον τοῦ Ἀχμέτ, ὅστις, εἰκάζω, ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀνώνυμος ἐρμηνεὺς τῆς Ἐκθέσεως. Ἐγραψεν ὅθεν αὐτό, ὑπαγορευόντος πάντως τοῦ Ἀχμέτ, ὅσον ἠδυνήθη καλλίτερον δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ἀγνοῶν ὅμως, ὡς φαίνεται, τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, κακῶς ἔγραψε τὰ ὑπαγορευόμενα, διασπῶν λέξεις καὶ συνδέων τμήματα αὐτῶν μετ' ἄλλων (μεβ-τζουδάτουρ ἀντὶ μεβδζούτδηρ. μπου-ναροῦν ἀντὶ μπουνλαρήν. οὔτζισι-φὰτ καὶ οὔτζισι φὲτ ἀντὶ οὔτς σηφάτ. ἔργερ τὲ ἀντὶ χέρ γερτέ. τὸ γὰρ ἀντι ντογάρ. Ἰχτι κατιμῆς ἀντὶ ἰχτικατημῆζ. τειγιούτε-σμιὲ ἀντὶ τεγί τεσμιέ. οὔτζιτε-γιούλ ἀντὶ οὔτς τεγίλ), οὔτως ὥστε πρέπει νὰ γνωρίζῃ τις καλῶς τὴν τουρκικὴν διὰ νὰ ἐννόσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Πατριάρχου διασωθὲν κείμενον τῆς ἄλλως τε ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ κακῶς καὶ ἐλαττωματικῶς γενομένης ἀποδόσεως τῶν λόγων του⁴.

Ὁ Σχολάριος, σχῶν τὴν ἔμπνευσιν ὅπως γράψῃ τουρκικὰ δι' ἑλληνικῶν

¹ Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐνώπιον τῶν μελῶν τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τοῦ Γ' ἐν Ἀθήναις Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου τῇ 13ῃ Ὀκτωβρίου 1930.

² Ματθ. 24, 15.

³ Μαρτ. Κρουσίου, Turcograecia με', σελ. 16.—Ἱστορ. Πολιτ. Κ/Πόλεως, σελ. 29-30.—Ἱστορ. Πατριαρχ. Κ/Πόλεως σελ. 83-84.—Μανουὴλ Μαλαξοῦ, Excerptum ex Patriarchica Croleos Historia, Ἑλλ. Πατρολ. CLX, σελ. 311-318.

⁴ Γεννάδιος Σχολάριος, Ἑλλ. Πατρολ. CLX, σελ. 333-352.

χαρακτήρων, οὐδὲ πόρρωθεν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ ὅτι διὰ τῆς πρωτοβουλίας του ταύτης θὰ ἀπέβαιναν ἀσυναισθητῶς ἐθνικὸς εὐεργέτης καὶ σωτὴρ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς.

Τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς!

Εἰς τὰ βάρη τοῦ Μικρασιατικοῦ ὑπιδέου, ἐκεῖ ὅπου ἐπὶ τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας ἐξόχως διεκρίνετο τὸ Ἀνατολικὸν Θέμα, ἐξ οὗ εἶτα κατὰ συνεκδοχὴν ἐκλήθη ὅλη ἡ χώρα «Ἀνατολή», ὑπῆρχε καὶ ἦνθει ἀπὸ 21 αἰώνων, μέχρι τέλους Αὐγούστου τοῦ 1924, συμπαγῆς καὶ σφύζων Ἑλληνισμός, ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Καππαδοκίας. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ζ' αἰῶνος π. Χ. ἀποικία Μιλησίων εἶχον ἰδρυθῆ εἰς τὰ παράλια τῆς Β. Καππαδοκίας ἐπεκαθεῖσαι βραδύτερον μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς χώρας. Ἀλλ' ἤρχεσε τὸ δαιμόνιον τῆς ἐνθουσιώδους Καππαδοκικῆς δυναστείας τῶν Ἀριαραθῶν καὶ Ἀριοβαρζανῶν, αὐτοβούλως καὶ αὐθορμήτως, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγχιστείων ἐξελληνισθείσης, ὅπως προκαλέσῃ κατὰ πρῶτον τῷ 240 π. Χ. ἐπὶ Ἀριαράθους Δ' καὶ εἶτα τῷ 174 π. Χ. ἐπὶ Ἀριαράθους Ε' τοῦ Εὐσεβοῦς, τὴν ἐκ Μακεδονίας πάντως, ἀλλὰ καὶ ἐκ Κυκλάδων καὶ Κρήτης καὶ Λακωνίας ἀποίκισιν κόσμου ὅλου Ἑλλήνων ἀποίκων καὶ ἴδρυσιν πλήθους Ἑλληνικῶν πόλεων, οἷαι ἡ Ἀριαράθεια καὶ Δάμεια καὶ Εὐσέβεια ἢ πρὸς τῷ Ταύρω (Τύανα) καὶ Εὐσέβεια ἢ πρὸς τῷ Ἀργαίῳ (Μάζακα) καὶ ἡ Ἀρχελαῖς καὶ Σεβαστή καὶ τὰ ὑπὸ Τιγράνου διὰ καταστροφῆς 12 Ἑλληνίδων Καππαδοκικῶν πόλεων ἰδρυθέντα Τιγρανόκερτα¹. Οἱ ἀποικοὶ οὗτοι προσέδωκαν τοιαύτην ἑλληνικὴν χροιάν εἰς τὴν χώραν, ὥστε ἐντὸς 20 ἐτῶν «ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀγνωσμένη πάλαι Καππαδοκία τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν»² καὶ ἐστία πάσης Ἑλληνικῆς σοφίας. Μετὰ ἓνα αἰῶνα οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης Β' (64-55 π. Χ.) καὶ Ἀριοβαρζάνης Γ' (55-43 π. Χ.) ἀνήγειραν ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ὑπὸ Ἀριστίωνος ἐμπρησθὲν Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους καὶ ἀνηγορεύθησαν Εὐεργεταὶ τῶν Ἀθηνῶν³. Καὶ ἠδξήθη ὁ Καππαδοκικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ παρήγαγεν ἄνδρας οἷοι Στράβων καὶ Πausανίας οἱ γεωγράφοι, καὶ οἱ Τυανεῖς Φίλων ὁ γεωμέτρης καὶ Χρῦσιππος καὶ Ἀπολλώνιος καὶ Ρωμανὸς Διογένης, καὶ ὁ Ἀρεταῖος, καὶ ὁ Βασίλειος καὶ Γρηγόριος καὶ λοιποὶ φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων καὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἐκεῖ, εἰς τὴν ἐν Καισαρείᾳ περίφημον φιλοσοφικὴν καὶ ρητορικὴν Σχολὴν ἔστειλε πρὸς σπουδὴν ἐκ Παρισίων Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς τοὺς ἀνεψιούς του Γάλλον καὶ Ἰουλιανὸν τὸν μετέπειτα Παραβάτην. Εἰς 23.000.000 ὑπολογίζει ὁ Παπαρρηγόπουλος τὸν Ἑλλη-

¹ Ἀππιανοῦ, Μιθριδάτειος, 678,67. — Πλουτάρχου, Λούκουλλος XXI. — Στράβωνος, Γεωγρ. ΙΑ' 532,15. ΙΒ' 539,9.

² Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλ. ἱστορ. VI, ἐκ τῆς ΔΑ', (Eclog. III, σ. 517 ἐξ.)

³ C. I. G., Vol. I, Pars II, CI. VII. Cap. I, 357 p. 429. (ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τόπου δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι εἰς τὸ θέατρον Διονύσου).

νισμόν τοῦτον κατὰ τὴν ἀκμὴν του. Πλὴν ἀπὸ τοῦ 838 μ. Χ. ἐπὶ τοῦ Χαλίφου Ἰλ-Μουασέμ ἡ Ἀνατολή ἔπεσεν. Ἐπῆλθεν ὁ χεῖμαρρος τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς ἐσφάγησαν, ἐξηνδραποδίσθησαν, ἐξισλαμίσθησαν. Ἡ χώρα ἠρημώθη. Καὶ τότε, κατὰ τὴν παράδοσιν ἦν ἐπιρρωννύουν διάλεκτοι, ἦθη, ἔθιμα, χαρακτηρῆς ἀλλὰ καὶ ὀνόματα πολισμάτων, δευτέρα μετοικεσία Ἑλλήνων, ἐκ τῶν νήσων βία γενομένη ὑπὸ τῶν Σουλτάνων, ἐπύκνωσε κάπως τὸν ὑπολειπόμενον ἀψυχοῦντα ἰθαγενῆ Χριστιανικὸν Ἑλληνισμόν. Καὶ ἐπανήρχισαν νὰ ἀξάνωνται, ὁπότε, κατὰ τὴν παράδοσιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τουρκικοὺς κώδικας, «ἐξῆλθε δόγμα» παρὰ Σουλτάνου ἀπαγορευθὲν τὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐπὶ ποιῆ ἄποκοπῆς τῶν γλωσσῶν. Πάντως διὰ ποικίλους λόγους ἡ Ἑλληνικὴ ἔπαυσε νὰ ἀκούηται ἔκτοτε, ἐκτὸς δ' ὄρισμένων δυσπροσίτων περιφερειῶν, οἱ πάντες ὠμίλου τουρκικά.

Καίτοι πλεόν τουρκόφωνοι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν τῶν διαλεκτικῶς Ἑλληνοφῶνων, καίτοι κυριολεκτικῶς ἀποδεκατισθέντες, ἀπομεινάντες δὲ μόνον 2.300.000, δὲν ἐχάθησαν διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἔσχον τὴν ἔμπνευσιν νὰ μιμηθῶσι τὸ εἰδυγῆς παράδειγμα Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καὶ νὰ γράφωσι τουρκικὰ δι' Ἑλληνικῶν χαρακτήρων. Ἡ γραφὴ αὕτη τοὺς ἔσωσε καὶ ἐγένετο, ὁμοῦ μετὰ τῆς θρησκείας, ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς τῶν πρὸς τὴν ἐπίλοιπον Ἑλληνικὴν φυλὴν, συγκρατήσασα παρ' αὐτοῖς τὸ ἔθνικὸν αἴσθημα ἀλώβητον, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν τῶν πατέρων τῶν κατὰ πάσης προσηλυτικῆς ἀποπειρας¹. Τὴν καλὴν ταύτην τύχην τῶν τουρκοφῶνων Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς δὲν εἶχαν ἀτυχῶς οἱ ἀραβόφωνοι Ἕλληνες τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, οἵτινες ἀναγκασθέντες ν' ἀποδεχθῶσι τὴν γλῶσσαν τῶν κυριάρχων τῶν Ἀράβων ἀντὶ τῆς μητρικῆς τῶν Ἑλληνικῆς, ἔκαμαν ἐν βῆμα περιπλέον καὶ παρεδέχθησαν καὶ τὴν ἀραβικὴν γραφὴν, εἰσαγαγόντες ταύτην καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν, ἀπολέσαντες δ' οὕτω πᾶσαν ἐπίγνωσιν τῆς ἑλληνικότητός τῶν, ἀρκετοὶ δ' ἐξ αὐτῶν γενόμενοι εὐάλωτοι εἰς ἕτεροδόξους προσηλυτιστάς, ἐγκατασταθέντας ἐν μέσφ αὐτῶν² (ἐφημ. «Ἀθῆναι» 7.7. 1908, ἀρ. 2063).

¹ Οἱ τουρκόφωνοι Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας, Τυανίτιδος, Λυκαονίας, Πισιδείας, Γαλατίας, πληθυνθέντες ἴδρυσαν βραδύτερον καὶ συμπαγεῖς παροικίας, κατελθόντες μὲν εἰς Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν καὶ Ἰωνίαν, προβάντες δὲ μέχρι Πόντου καὶ Βιθυνίας (καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἐπαρχίᾳ Καλκιδόνος!), ἔνθεν διεπεραιώθησαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, ἐγκατασταθέντες ἐν Βάργη, Πύργῳ, Βαλτακίῳ καὶ Παζαρδζικίῳ. Τοὺς τελευταίους τοῦτους πάντας, μισοῦντες οἱ Βούλγαροι διὰ τὴν ἐμμονὴν τῶν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, ἐκάλουν περιφρονητικῶς Γκαγκαούζους ἢ Κακαούζους, διὰ τοῦ ὀνόματος δηλονότι τῆς σκυθικῆς φυλῆς τῶν Ὀγούζων ἢ Γαῖγαβούζων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθη ὁ Γ. Δ. Μπαλάστζεφ ἐν τῷ Γ' Βυζαντινολογικῷ Συνεδρίῳ. (Περὶ τῶν δῆθεν «Γκαγκαούζων» τουρκοφῶνων Ἑλλήνων τῆς Βουλγαρίας καὶ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἴδε μελέτην Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Διονυσιάτου, ἐν Ἡμερολογίῳ «Ὀδησός», Βάρνης, 1890).

² Τὸ σωτήριον τῆς γραφῆς, ὡς συνεκτικοῦ δεσμοῦ πρὸς τὸ λοιπὸν ἔθνος, προσπειματρυρεῖ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν περὶ τὴν Ἀμιδαν, εἶτα δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Νικαίας, Νικο-

Ἐπισημασθέντος ὅτι ἡ ἀποδοξασμένη ἐν τῷ περιεργῷ ἰδιώματι τῆς δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων γραφῆς τῆς τουρκικῆς, μὴ μελετηθεῖσα εἰσέτι ὑπὸ τῶν φιλολογούντων. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἐξεδηλώθη αὕτη διὰ χειρογράφων, ἐν οἷς προσεπάθουν, ὅπως καὶ ὁ Σχολάριος, ν' ἀποδώσωσι διὰ ποικίλων ἀτέχνων συνδυασμῶν τοὺς τουρκικοὺς φθόγγους. Τὴν ἀπὸ τοῦ Σχολαρίου ὅμως προέλευσιν καὶ ἐκ τῆς πρωτοβουλίας του ἐν ἀδιακόπῳ ἀλληλουχίᾳ διήκουσαν γραφὴν τῆς τουρκικῆς δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων μαρτυρεῖ περιτράνωσ τὸ ἀρχαιότατον, τὸ πρῶτον γνωστὸν ἡμῖν ἔντυπον σύγγραμμα, ἐκδοθὲν κατὰ πρῶτον μὲν πιθανάτατα τῷ 1718¹, εἶτα δὲ τῷ 1743 ἐν Ἀμστελοδάμῳ² ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν τίτλον «Γκιουλζάρι ἱμάνι Μεσιχί» (Ἀπάνθισμα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως), ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς ἀρχιερεὺς³, μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν χάριν ἀποδίδων, ἐξώρῃσεν καθήκον νὰ ἐκδώσῃ πρῶτιστα πάντων τὰ 20 κεφάλαια τῆς Ἐκδόσεως τοῦ Σχολαρίου μετὰ τῆς τουρκικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀχμέτ, οὐχὶ ὅμως ἐν τῇ ἐσφαλμένῃ διατυπώσει τοῦ Σχολαρίου, ἀλλὰ χωρίζων κανονικῶς τὰς λέξεις καὶ διορθῶν αὐτάς, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὴν φρασεολογίαν, οὕτως ὥστε τὸ κείμενον νὰ καθίσταται καταληπτόν. Τὰ ἐν τῷ πολυτίμῳ τούτῳ πρῶτῳ τουρκοφώνῳ βιβλίῳ 20 κεφάλαια τοῦ Σχολαρίου φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν «Μουκάδδεμα Σταμπὸλ πατριγι πουλουνάν μερχοὺμ Κὺρ Γεννάδιος Σχολάριοσην Χριστιαν-λαρὴν σαλιχ δινινὲ δαῖρ τανζήμ ἔτδιγι παπλὰρ πεγιανηνδὰ-δηρ»⁴. Ὀλίγον βραδύτερον, τῷ 1816, ἕτερος συγγραφεὺς, ὁ Ἁγιοταφίτης Προκόπιος ὁ Ναζιανζηνός, καὶ αὐτὸς τοῦ Σχολαρίου πάλιν ἐξέδωκε τύποις τὴν Εὐσύνολτον διδασκαλίαν περὶ συγγνωστῶν καὶ θανασίμων ἁμαρτημάτων «Ἰσταμπὸλ πατριγι ὀλὰν Γεννάδιος Σχολάριος χαζρετλερινίν... τααλίμι μουχτασαρινῆν γιουνανιδὲν λισάνι τουρκιγὲ τερτζουμσεῆδηρ». Ποικίλαι ἄλλαι ἐκδόσεις ἐγένοντο κατόπιν ἐν Λειψίᾳ, Βιέννῃ, Βενετίᾳ, Κωνσταντινουπόλει, Ἀθήναις, Βουκορεσίῳ, Σμύρνῃ, Σύρῳ, Καισαρείᾳ, Ὀδησῶ καὶ ἀλλαχοῦ, συγγραμμάτων φιλολογικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, ἐπιστημονικῶν, θρησκευτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, ἱατρικῶν,

μηδείας, καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Χαλκηδόνας!, ἴσως καὶ που ἀλλαχοῦ, ἀρμενοφώνων Ἑλλήνων ὀρθοδόξων χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς ἐν τῇ ἀρμενικῇ γλώσσῃ, ἐνῷ τάνάπαλιν οἱ τουρκοφῶνοι Ἀρμένιοι τῆς Καισαρείας καὶ Ἀγκύρας καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν εἰς Κ/Πολιν μέτοικοι, μιμηθέντες πολὺ βραδύτερον τὸ παράδειγμα τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων, ἔγραφον τουρκικὰ δι' ἀρμενικῶν χαρακτήρων, ἐκδόντες πλεῖστα βιβλία, ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ ἐν τῷ ἰδιώματι τούτῳ.

¹ Ἀντίτυπον τῆς σπανιωτάτης ταύτης ἐκδόσεως σώζεται ἐν τῇ Σιδεριδεῖῳ Βιβλιοθήκῃ.

² Ἐν Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ ἐν Μονῇ Λαύρας· ἐν Μετοχιῷ Παναγίου Τάφου ἐν ΚΠ.

³ Μετρομορφόνως κρύπτει τὸ ὄνομά του ὑπὸ μόνον τὰ ἀρχικὰ Β. Ι.

⁴ Νεώτεραι ἐκδόσεις αὐτοῦ ἐγένοντο τῷ 1803 ἐν ΚΠ. (ἀντίτυπα ἐν τῇ Ἑθνικῇ καὶ ἐν τῇ Σιδεριδεῖῳ Βιβλιοθήκῃ) καὶ τῷ 1883 ὑπὸ Γ. Ἰ. Ἀϊμέλογλου ἐν ΚΠ.

κοινωνιολογικῶν κλπ. βιβλίων, ἑφημερίδων, περιοδικῶν, λεξικῶν, φυλλαδίων, ἔγκυκλίων. Χάρις εἰς τὰς ἐκδόσεις ταύτας μανθάνομεν τὴν ὑπόστασιν ἑλληνικῶν τυπογραφείων ἀγνώστων παρὰ Λάμπρω, Παρανίκα καὶ Γεδεῶν¹. Ἀνακαλύπτομεν κρυπτογραφικὰ ὄνόματα ἀγνώστων συγγραφέων². Καὶ θαυμάζομεν συγγραφεῖς οἱοὶ ὁ πολυγραφώτατος Σεραφεῖμ ὁ Πισίδειος εἶτα Ἐπίσκοπος Ἀγκύρας, ὁ ἐξ Ἀλεξανδρέτας ἱερομόναχος Γερμανὸς (1759-1805), πρῶτος ἰδρυτὴς σχολῶν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Καισαρείας καὶ πρῶτος μεταφράσας ὀλόκληρον τὴν Π. καὶ Ν. Διαθήκην ὁ Καισαρείας Παῖσιος, ἰδρυτὴς τοῦ πρώτου τυπογραφείου ἐν τῇ παρὰ τὴν Καισαρείαν Μονῇ Φλαβιανῶν τῷ 1837³, ὁ Ἀναστ. Χ' Γρ. Καρακιουλάφης—ὄν ἐσφαλμένως Α. Π. Βρετὸς καὶ Παρανίκας καὶ Νίκος Βέης καὶ ὁ σεβαστὸς μοι Μυστακίδης καὶ τὸ Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη καλοῦσι Καρακουλάρη—ἐκδοὺς τὰ Φυσιογνομονικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους⁴. Ἐπὶ πᾶσιν ὅμως τὸν Κοραῖν τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων Εὐαγγελινὸν Μισαηλίδην, ἰδρυτὴν τῷ 1840 τῆς πρώτης δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθείσης ἑφημερίδος ΑΝΑΤΟΛΗ (τουρκοφώνου), δι' ἧς, κατὰ τὸν Ραπτάρχη, Ἀνατολὴν τῇ Ἀνατολῇ εὐηγγελίσαστο, χαλκέντερον δὲ καὶ ἀκάματον συγγραφέα παντοίων συγγραμμάτων, δι' ὧν ἐξεπαίδευσε τοὺς συμπατριώτας του. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ προσπάθεια πρὸς διδασκαλίαν μεθόδων γραφῆς τῆς τουρκικῆς δι' ἑλληνικῶν χαρα-

¹ Τοῦ Παναγ. Χα' Κυριάκογλου, ἔναντι τοῦ Πατριαρχείου ἐν Φαναρίῳ, ἐκδότων τῷ 1764 τὸ Ψαλτήριον τοῦ ἱερομον. Νεοφύτου Ἀχριδέως· τῶν Ἰγνατιαδῶν ἐν ΚΠ., ἐκδότων τῷ 1836 τὴν «Θυσιᾶν Ἀβραάμ».

² Τοῦ ἐκ Σύλλης τῆς Λυκαονίας ἱερέως Σωφρονίου Χα' Ἀσλάνογλου, προεστῶτος τῆς Ζ. Πηγῆς ἐν ΚΠ. τῷ 1835-1840. Τοῦτου τὸ ὄνομα ἀνευρίσκεται ἐν τῇ ἐν Κ/Πόλει, τύποις Πατριαρχείου, τῷ 1836 ἐκδοθείσῃ «Ζωοδόχῳ Πηγῇ», ἐν περιέργῳ πολλαπλῇ ἀκροστιχίδι διὰ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων, καθέτως ἀναγινωσκομένων, ὄλων τῶν λέξεων τῶν ἐξ πρώτων στίχων ὁμοῦ, καὶ εἶτα ἐπίσης τῶν ἐξ τελευταίων στίχων ὁμοῦ, ποιήματος ἐν τέλει τοῦ βιβλίου· ἔχει δ' ὡς ἐξῆς·

Ι	Ε	Α	Σ	Π	Φ	Τ	Μ
Κ	Π	Σ	Η	Α	Ρ	Ε	Α
Ο	Α	Η	Λ	Π	Ο	Ρ	Ε
Ν	Ρ	Ν	Ε	Α	Ν	Τ	Τ
Ι	Χ	Τ	Λ	Σ	Η	Ζ	Τ
ΟΥ	Η	Α	Η	Ω	ΟΣ	ΟΥ	Η

Τὸ σπάνιον τοῦτο βιβλίον ἐσώζετο ἐν τῇ ὑπὸ τῶν ἰθύνοντων διαρπαγείῃ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἑλλήν. Φιλολ. Συλλόγου Κ/Πόλεως. Τὸ ἐν τῇ ἀκροστιχίδι κεκρυμμένον ὄνομα τοῦ συγγραφέως διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀοιδίμου Ξ. Σιδερίδου, ὅστις περιέγραψε τὸ βιβλίον (ἴδε Ἐκπνεύσαν Φιλολογίαν, ὑπὸ Σ. Ἀ. Χουδαβεργόγλου, ἐν «Ἀπ' Ὅλα» Κ/Πόλεως, ἀρ. 481/482, 1831 Αὐγούστου 1918, σελ. 11-12).

³ Τοῦτου διευθυντὴς ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Μουταλάσκης ἱεροδιάκονος Λεόντιος, εἶτα Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας.

⁴ Διὰ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς φιλομαθείας τῶν ἐξεδόθησαν δαπάνη τοῦ ἐκ Τελημοῦ τῆς Τυαντίδος πρωτομάστορος τῶν καπῆλων, Χατζῆ Κωνσταντῆ, τῷ 1819, ἐν ΚΠ.

κτήρων, ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ Ἀρχιερέως Νεοφύτου ἱερομονάχου, ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι Ψαλτηρίῳ τῷ 1764¹, εἶτα δὲ τοῦ Μισαηλίδου ἐν «Μουτενεββέ» (= Ποικίλα) τῷ 1864². Τὴν ἔμπνευσιν ὁμως τῆς δι' ἐνστίγμων στοιχείων ἀποδόσεως τῶν τουρκικῶν φθόγγων ἔσχε κατὰ πρῶτον τὸ Τυπογραφεῖον Δε-Κάστρο ἐν ΚΠ., ἐκδόσαν τῷ 1826 χωριστὰ μὲν τὸ Τετραευάγγελον, χωριστὰ δὲ πάλιν τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ τὰς Ἐπιστολάς, παρέχον δ' ἐν αὐτοῖς ὀδηγίας ἀναγνώσεως τῶν ἐνστίγμων στοιχείων. Διάφορον τούτου σύστημα ἐνστίγμων στοιχείων ἠκολούθησαν οἱ τυπογράφοι Ἰγνατιάδαι, ἐν τῇ «Θυσία Ἀβραάμ» (Χαζρέτη Ἀβρααμ ἠν ζια δὲ τζὸκ τζανὰ μενφαιατλῆ κουρπὰν χεκιαγεση) ἐκδοθείση ἐν ΚΠ τῷ 1836, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν τελευταίαν 50^{ετιαν} ἀπεκρυσταλλώθη ἡ γραφή τῶν 9 φωνηέντων καὶ 24 συμφώνων τῆς τουρκικῆς δι' ἐνστίγμων γραμμάτων, ἀποδιδόντων θαυμασίως πλὴν συμβατικῶς τοὺς τουρκικοὺς φθόγγους, ὡς ἔξῃς. α ἄ ο ου ὀ οὐ ε ι ι η π π τ τ φ β κ γ χ λ ρ μ ν σ σ ζ ζ τ σ τσ δς δς³. Τὰ δ καὶ θ, ἀνύπαρκα ἐν τῇ τουρκικῇ, καθὼς καὶ τὰ ξ, ψ, υ καὶ ω, τηροῦνται διὰ τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὀνόματα. Π.χ. Θεόδωρος, Ξένη, Ψαλμός, Κυριακή.

Τὸ ἀξιοπεριέργον εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων λαλουμένη πτωχὴ τουρκικὴ γλῶσσα προσέλαβε λέξεις καὶ στοιχεῖα ἐκ τῆς περσικῆς καὶ ἀραβικῆς πρὸς ἔκφρασιν πλείστων ἐννοιῶν, ἡ ἰδιάζουσα τοῖς τουρκοφώνοις Ἑλληνιστικὴ προσέλαβε ταύτας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς. Οὕτως, ἐνῶ ὁ Τούρκος λέγει Δὰρ-οὐλ-φουνούν, Δὰρ-οὐλ-φουνουνούν, Δὰρ-οὐλ-φουνουνά, Δὰρ-οὐλ-φουνουνοῦ (=τὸ Πανεπιστήμιον, τοῦ Πανεπιστημίου, τῷ Πανεπιστημίῳ κλπ.) ὁ τουρκοφώνος Ἑλλην λέγει Πανεπιστήμιον, Πανεπιστήμιονου, Πανεπιστήμιονα, Πανεπιστήμιονου. Ἡ Κυριακὴ Μπαζὰρ γκιούνοῦ παρὰ Τούρκους, Κυριακὴ γκιούνοῦ παρὰ τουρκοφώνους Ἑλλῆσιν. Ὁ κανονισμὸς τῆς Ἀδελφότητος Οὐχουβεττίν νιζαμνα μεσί παρὰ τοῖς Τούρκους, Ἀδελφότησιν κανονισμοσοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλῆσι. κ.ο.κ.

Ἡ περιέργος αὕτη Ἑλληνικὴ φιλολογία τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς,

¹ Ἐν αὐτῷ, μετὰ τὸν εἰς τὸν Πατριάρχην Σαμουήλ τὸν Χαντζερῆν πρόλογον, ὁ ἐκ Φαναρίου διάκονος Μελέτιος ἐπεξηγεῖ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν συνθηματικὴν χρῆσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου πρὸς ἀπόδοσιν τῶν φθόγγων. Οὕτω π.χ. τὸ π κλειστόν=β, π ἀνοικτόν=π, ν πανταχοῦ=η (ὅπως παριστώμεν τὴν φωνὴν η τῆς λέξεως κρηλητῆ, γραφομένην σήμερον ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τοῦ ἰ ἄνευ στιγμῆς), ε πανταχοῦ=Sch, σ=σ κ. ὁ. κ.

² Ἐν τούτῳ, ἐν σελ. 101-109, ὁ Μισαηλίδης, ἐκ τῶν 142 εἰδῶν τῶν γραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας, χρησιμοποιῶν τὰ ἐνστιγμα, κατήρησεν ἀλφάβητον ἐκ 50 εἰδῶν μόνον, ὧν καὶ διδάσκει τὴν χρῆσιν.

³ Ἐκ τῶν ἐνστίγμων τούτων τὸ ἀ=οὐρανισκόφωνον α· ὀ=ὀ. δ=ü. ι=ı̇ (γερμ.) η=ä (ρουμανικόν.) Π=b. τ=d. κ=g (γερμ.) χ=hj (j γερμ.). σ=sch ζ=j (γαλλ.) τσ=tsch. δς=gi (ιταλ.).

τῶν κατὰ τὸν ἀείμνηστον Παῦλον Καρολίδην τηρησάντων ἀλώβητον τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν, προελθοῦσα οὕτως ἀπὸ τὴν θείαν ἔμπνευσιν τοῦ σοφοῦ Πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καὶ χρονολογουμένη ὅθεν ἀπὸ τοῦ 1453, ἐξελιχθεῖσα κατὰ τρόπον ἐπιτρέψαντα εἰς τοὺς ἀτυχήσαντας τούτους Ἑλληνας ὅπως ἀνακτήσωσι καὶ πάλιν τὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων των, ἔδωσε τῇ 3^ῃ Σεπτεμβρίου 1924, ἀπὸ τῆς ἀποφράδος δηλαδὴ ἡμέρας καθ' ἣν οἱ Ἑλληνες τῆς Ἀνατολῆς ἐξερριζώθησαν ἀπὸ τῶν προαιωνίων ἐστιῶν των.

Διδακτικωτάτη θὰ ἀπέβαινεν ἡ καταγραφή καὶ μελέτη τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Ἀθηνῶν (Ἐθνικῇ καὶ Σιδεριδεῖῳ, καὶ ἐν τοῖς Μικρασιατικοῖς κειμηλίοις τοῦ Μπενακείου Μουσείου), Ἀθῶ, Κ/Πόλεως (Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς, Θεολ. Σχολῆς Χάλκης καὶ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου· τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, φεῦ! δὲν ὑπάρχουν πλέον!), Παρισίων (Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης), Λονδίνου (Βρετανικοῦ Μουσείου), Ρώμης (Βατικανοῦ) καὶ εἴπου ἀλλαχοῦ ἀποκειμένων τουρκοφῶνων Ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων περὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν εὐγλωττότατα ὁμιλεῖ ὁ Γ. Ἀρβανιτάκης ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ προσφάτως γαλλιστὶ ἐκδοθέντι προχείρῳ καταλόγῳ τῶν τοιούτων χειρογράφων μόνον, τῶν περιωθέντων, σὺν τοῖς ἄλλοις κειμηλίοις καὶ ἐντύποις, ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐκρριζωθέντων Ἑλλήνων. Ἡ μελέτη αὐτῶν θὰ ἐδίδασκε πῶς οἱ ἐν ταῖς ἀποκέντροις ἐκείναις ἐσχολαῖς τῆς Ἀνατολῆς, παρ' ὅλα τὰ ἀνήκουστα δεινοπαθήματα, τὸν ἐθνισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν των στερεῶς τηρήσαντες τουρκόφωνοι πλὴν ἀγνότατοι ἐκεῖνοι Ἑλληνες ἀπεδειχθησαν ἀντάξιοι τῶν πατροπαράδοτων τοπικῶν παραδόσεών των, διὰ φιλομαθείας χαρακτηριστικῆς ἀναπτύξαντες ἰδιάζουσαν φιλολογίαν. Οἷος δὴποτε θαυμασμὸς καὶ σεβασμὸς πρὸς αὐτοὺς δὲν θὰ ἦτο ἐπαρκῆς πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀθορύβου ἐθνικῆς καὶ τοῖς πολλοῖς ἀγνώστου ἐργασίας αὐτῶν.

Ἐκ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβοῦς χρονολογικῆς βιβλιογραφίας τῶν ἑμοὶ γνωστῶν τουρκοφῶνων ἑλληνικῶν ἐντύπων, ἦν ἀπὸ ἐτῶν συστηματικῶς καταρτίζω, παραθέτω ἐνταῦθα συνοπτικὸν πίνακα τοῦ Α' Μέρους, ἧτοι τῶν ἀπὸ τοῦ 1718 μέχρι τοῦ 1860 (ἐποχῆς τοῦ Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδου) ἐκδοθέντων.

**Συνοπτικός χρονολογικός κατάλογος
τῶν ἀπὸ τοῦ 1718 μέχρι τοῦ 1860 τύποις ἐκδοθέντων
τουρκοφῶνων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων.**

1.	<i>B. I. ἀρχιερέως</i> Γκιουλζάρι ἱμάν Μεισιχί	Α' ἔκδοσις	Ἄμστελόδωμον	1718;
2.	»	»	»	1743
3.	<i>Σεραφεῖμ Πισιδεῖον.</i> Ἴττιλά κελαμί τζανά κεφαετλουῦ...	Α' ἔκδοσις	Βενετία	1753
4.	»	Κολαῖ ἱμάν νασιχετουῦ...	Α' »	» 1753
5.	»	Χατζετναμέ κιταπή Σουλτάν Βαλιτουλάχ...	Α' ἔκδ. Βενετία	1756
6.	»	Τζούμλε σεσενίν Κυριακηλερινέ... νασαατλά	Α' ἔκδ.	» 1756
7.	»	»	» Β' »	» 1758
8.	»	Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ	Α' ; ;	;
9.	»	»	Β' ἔκδοσις	Λειψία 1758
10.	<i>Νεοφύτων Ἀχριδέως.</i> Ψαλτήριον		Κ/Πολις	1764
11.	<i>Παρθενίου Μεταξοπούλου.</i> Ταλήμ Μεισιχί Ὁρθόδοξος ..		Βουκουρέστιον	1768
12.	<i>Σεραφεῖμ Πισιδεῖον.</i> Δήγησις.. ἀγ. Κλήμεντος καὶ Ἀγαθαγγέλου.	Α' ἔκδ.	Βενετία	1776
13.	»	Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ	Γ' ἔκδοσις	Λειψία 1780
14.	»	Ψαλτήριον		Βενετία 1782
15.	»	Ρουχ ἀφιετλιγι (Ἐκλόγιον Ἀγαπίου Κρητός)	»	» 1782
16.	»	Ἀζήμ πατησάχ Μοναστήρ Κύκκουνον...	Α' ἔκδοσις	» 1782
17.	»	Παχάρι Χεγιατ	Α' »	» 1783
18.	»	Σημαβή παχτζέ ττοναμασή (Βίοι Ἀγίων)	»	» 1783
19.	<i>Ἰγνατίου Σαράφογλου.</i> Ρισαλέτι... Τζεπέλι Σινανήν...			» 1784
20.	<i>Νικηφόρου Πασχαλζαδέ.</i> Ἐξομολογητάριον			» 1785
21.	<i>Σεραφεῖμ Πισιδεῖον.</i> Νέος Θησαυρὸς	Α' ἔκδοσις		» 1795
22.	<i>Ἀβραάμ ἱερέως ἐκ Καισαρείας.</i> Βιβλίον ψυχωφελέστατον...		Νικοδήμου Κ/Πολις	1799
23.	<i>Γερμανοῦ ἱερομ. ἐξ Ἀλεξανδρέτας.</i> Παροιμίαι Σολομώντος		»	» 1799
24.	»	Ἐξομολογητάριον		» 1799
25.	»	Παλαιά καὶ Καινὴ Διαθήκη		» ; ;
26.	<i>Σεραφεῖμ Πισιδεῖον.</i> Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ	Δ' ἔκδοσις	Βιέννη	1799
27.	»	Χατζετναμέ κιταπή Σουλτάν Βαλιτουλάχ	Β' »	Βενετία 1802
28.	»	Λαυσαϊκὸν	»	» ;
29.	<i>B. I. ἀρχιερέως.</i> Γκιουλζάρι ἱμάν Μεισιχί	Γ' »	Κ/Πολις	1803
30.	<i>Ἀναστασίου Βαρελτζήμπαση.</i> Ἀκολουθία ἀζήζ Μετάληψινιν...		»	» 1804
31.	<i>Σεραφεῖμ Πισιδεῖον.</i> Νέος Θησαυρὸς	Β' »	Βενετία	1804
32.	<i>Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως.</i> Λεξικὸν τουρκικὸν καὶ γραικικὸν	Α' ἔκδ.	»	» 1805
33.	<i>Ἰγνατίου.</i> Προσκυνητάριον Ἀγίου Ὁρους		»	» 1806
34.	<i>Σεραφεῖμ Πισιδεῖον.</i> Παχάρι Χαγιατ	Β' ἔκδοσις	»	» 1806
35.	»	Κολαῖ ἱμάν νασιχετουῦ...	Β' »	» 1806
36.	»	Ἴττιλά κελαμή	Β' »	» 1806
37.	<i>Γεροζαχαρία Ἀμπαλῆ.</i> Ἱερὸν ἀπάνθισμα		»	» 1812
38.	<i>Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως.</i> Νέον λεξικὸν γραικικὸν καὶ τουρκικὸν		»	» 1814
39.	<i>Παπᾶ Γεωργίου Νεαπολίτου.</i> Ἀλτην ὀλοῦκ		Κ/Πολις	1815
40.	<i>Σεραφεῖμ Πισιδεῖον.</i> Ἀζήμ πατησάχ Μοναστήρ Κύκκουνον	Β' ἔκδοσις	Βενετία	1916

41. Θεοκτίστου Μητροπολ. Χαλεπίου. Νικηφόρου Θεοτόκη Κυριακοδρομίον Κ/Πολις 1817
 42. Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως. Λεξικὸν τουρκικὸν καὶ γραικικὸν Β' ἔκδ. Βενετία 1817
 43. Ἀβραάμ ἱερέως ἐξ Ἀνδρονικίου. Θύρα τῆς Μετανοίας Κ/Πολις 1818
 44. Διονυσίου ἱερομον. Μώραλη. Ἀζήξ Ἀπόστολοσλαρὴν ἀμελερῆ... Βενετία 1818
 45. Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως. Λεξικὸν τουρκικὸν καὶ γραικικὸν Γ' ἔκδ. » 1819
 46. » » » » » Δ' » » ;
 47. » » » » » Ε' » » ;
 48. » » » » » Ϛ' » » ;
 49. Καρακιουλᾶφη Ἀναστ. Χα' Γρ. Καισαρέως. Ἀριστοτέλους Φυσιогνωμονικά Κ/Πολις 1819
 50. Χα' Γεωργίου Χα" Ζαχαρίαογλου. Πετερημηξ Ἀλτήν ἀγηζλή Ἰωάννησιν.. » 1820
 51. — Ρεσουλεριν ἀμελλερινίν.. τερτζουμеси » 1826
 52. — Ράπι Ἰισᾶ ἔλ Μεσιχιν ἄχι τζεδιδινίν.. τερτζουμασι » 1826
 53. Ματθαίου Τσιγάλα τοῦ Κυπρίου Πασχάλιον παντοτεινόν Βενετία 1835;
 54. Παπᾶ Γεωργίου Οἰκονόμου. Σεριφ Κολαβούζ Κ/Πολις 1835
 55. » Ἰνσά » 1836
 56. Σωφρονίου ἱερέως ἐκ Σύλλης. Ζωοδόχος Πηγὴ » 1836
 57. — Χαζρέτι Ἀβρααμίν.. κουρπὰν χικιαγεσῆ » 1836
 58. — Ταριφ βέ οὔσουλ τουτζαρλήκ » 1836
 59. Μωῦσέως Ἀδαναίου. Μουτενεβᾶ ἰλιμλερὴν ἰτζμαλή Σμύρνη 1836
 60. — Χαζιρέτι Μωῦσηνήν πές κιαπλαρη Σῦρος 1836
 61. — Καινή Διαθήκη Ἀθήναι 1836
 62. — Παλαιὰ Διαθήκη » 1837
 63. — Ἱστορία Μονῆς Φλαβιανῶν Καισάρεια 1837
 64. Παῖσιου Μητρ. Καισαρείας. Τογρού τινίγν ταλιμή (Κατήχησις Πλάτωνος) Κ/Πολις 1839
 65. — Ἰώβ, Παροιμίαι Σολομώντος, Ἐκκλησιαστής Ἀθήναι 1844
 66. Ἐναγγελινού Μισαηλίδου. Ἠλιοδώρου Θεαγένης καὶ Χαρίκλεια Κ/Πολις 1851
 67. Ἰακωβίδου Ἀναστ. Καισαρέως. Ἐσμάρουλ Χαδαῖκ (Καρποὶ κήπων) » 1852
 68. Σεραφεῖμ Πισιδεῖου. Βιοὶ ἁγίων Κλήμεντος καὶ Ἀγαθαγγέλου Β' ἔκδοσις » 1852
 69. Ἐναγγελινού Μισαηλίδου. Αἴσωπος » 1854
 70. » Χολέρα ρισαλεσῆ » 1854
 71. Γεωργιάδου Ἰ. Ἀνδρονικεῖως. Ἰσπάτι Μεσιχιγέ (τὰ Ἰουδαϊκὰ τοῦ Νεοφύτου) » 1857

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12ῃ Ὀκτωβρίου 1930.

Σ. Α. ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥΣ-ΘΕΟΔΟΤΟΣ